

דגם תשובות לשאלון בתנ"ך לבתי הספר הדתיים

מס' 002571. קיץ תשע"ז

פרק ראשון — דברים

1. יחידת הארץ הטובה

- א. (1) היתרון של ארץ ישראל על פני מצרים לפי רש"י:
במצרים יש צורך להתאמץ על מנת להביא מים מן הנילוס ולהשקות את הגידולים, לעומת זאת בארץ ישראל ה' מוריד לנו גשם המשקה את כל הגידולים במידה שווה וללא מאמץ.
(2) היתרון לפי רמב"ן: רק בארץ ישראל יש השגחה ישירה של ה' על הארץ ועל העם היושב בה.
החיסרון: (לפי רמב"ן) ההשגחה הישירה יוצרת תלות בין ירידת גשם לשמירת מצוות ה'), ואי שמירה על מצוות ה' עלולה להביא לבצורת ולרעב.
- ב. (1) בפרק ו' מוזכר השפע בהקשר לאזהרה מהיסחפות אחרי ע"ז, ואילו בפרק ח' השפע מוזכר כגורם שעלול להוביל לגאווה. לקבל גם: הסבר משותף לשני הפרקים, שכחת ה' ותחושת "כוחי ועוצם ידי".
(2) ההבדל: מקור השפע.
- בפסוקים בפרק ו' מתואר שפע שהותירו אחריהם הכנענים, ללא יגיעה של ישראל. לעומת זאת, בפסוקים בפרק ח' מתואר שפע הנובע מעבודתם של בני ישראל.
- ג. (1) על פי "כלי יקר" התורה מזהירה בפסוק י"ב מפני רדיפה אחרי מותרות יותר ממה שהכרחי/חיוני לקיום.
(2) עמדתו של "כלי יקר" היא התנגדות למותרות יותר מן הנצרך לקיום האדם, לעומת זאת מן הירושלמי עולה שיש מקום למותרות בחיים, ואין לאסור דברים שלא נאסרו במפורש בתורה.

2. יחידת פתח תפתח

- א. (1) הציוויים החלים על האדון (יש לציין שניים): לשחרר עבד בתום שבע שנות עבדות, להעניק רכוש לעבד המשתחרר (מצוות הענקה).
(2) המקרה: העבד רוצה להישאר בבית האדון בתום תקופת עבדותו. התורה מצווה לרצוע את אוזנו ולאפשר לו להישאר בבית האדון, אבל רק עד שנת היובל.
- ב. (1) הבדלים הלכתיים בין עבד עברי לבין אמה עכריה (יש לציין שניים):
— רק איש נמכר בגנבתו ואישה לא נמכרת בגנבתה.
— רק עבד נרצע ואמה לא נרצעת.
— רק אמה משתחררת כשהיא מגלה סימני התבגרות.
הערה למעריב: יש לקבל גם את התשובה: אמה יכולה להתחתן בבגרותה עם האדון או עם בנו.
- (2) יש להסביר בנוגע לאחת מן ההלכות שצוינו בסעיף הקודם את האופן שבו הלכה זו מגינה על האמה העבריייה:
— האיסור למכור אישה בגנבתה נועד לצמצם את הסיכוי של נשים עבריות עניות להיות אמות, כדי שלא יהיו נתונות במצב של ניצול פיזי, ניצול מיני, פגיעה והשפלה.
— האיסור לרצוע את אוזנה נועד למנוע מן האמה להישאר במצב של עבדות יותר מן המינימום ההכרחי.
— החובה שחלה על האדון לשחרר את האמה בבגרותה או לחילופין לקחת אותה לאישה או לתת אותה לאישה לבנו נועדה למנוע מבעלי סמכות לנצל את האמה ניצול מיני או לפגוע בה באופן שלא תוכל להינשא לאיש גם לאחר שחרורה.
- ג. (1) במדרש יש ביקורת כלפי העבד, על שבחר מרצונו בחיי עבדות מתמשכים למרות שהוא עבדו של ה'.
(2) יש להסביר את הסמליות הקשורה לאוזן או את הסמליות הקשורה לדלת ולמזוזה:
— האוזן היא האיבר שנרצע כי בה שמע העבד במעמד הר סיני "כי לי בני ישראל עבדים" ובכל זאת שעבד את עצמו מרצונו לאדם אחר.
— הרציעה מתבצעת בסמוך לדלת כי הדלת מזכירה את מכת בכורות. במכת בכורות פסח ה' על דלתות ישראל וכך "קנה" את בני ישראל להיות לו עבדים, ואדם זה בחר מרצונו להשתעבד לאדם אחר.

יחידת "ההנהגה"

- א. (1) לפי רמב"ן, דברי קוסמי הגויים לא תמיד מתקיימים, לעומת דברי נביאי ה' שהם דברים שנשמעו ישירות מפי ה' ומתקיימים תמיד.
- (2) הקושי: איך ייתכן שמושה אומר שנביאי ה' בעתיד יהיו כמוהו, והרי התורה מציינת שלא היה נביא נוסף בדרגתו של משה?!
יישוב הקושי: המילה "כמוני" בפסוק אינה מתארת את דרגת הנבואה אלא את אמונת הנביא בה' ואת אמיתות הנבואה הנאמרת מה'.
- ב. (1) העונש בפסוק י"ט — מיתה בידי שמיים — "אנוכי אדרוש מעמו".
העונש בפסוק כ' — מיתה בידי בית דין — "ומת הנביא ההוא".
- (2) הדרך לזיהוי נביא שקר לפי ספורנו: נביא שקר מצווה לעבור על דברי תורה / לחדש בתורה / לשנות את התורה ללא אות ומופת שנלווה לדבריו.
- ג. יש לענות שלוש מן התשובות האלה:
— ירמיהו פרק כ"ח פסוקים א'-ד': חנניה בן עזור. החטא: המתנבא מה שלא שמע.
— מלכים א' פרק יח פסוקים כ"ה-כ"ו: נביאי הבעל בימי אליהו. החטא: מתנבאים בשם עבודה זרה.
— מלכים א' פרק כ' פסוקים ל"ה-ל"ו: איש מבני הנביאים שלא נזכר בשמו. החטא: עובר על דברי נביא.
— יונה פרק א', פסוקים א'-ג': יונה. החטא: כובש נבואתו.

יחידת "לא תוכל להתעלם"

- א. (1) שני התנאים הנדרשים כדי שהריגה תיחשב לרצח בשוגג:
— נגרמה בטעות. ביסוס: "בְּבִלְיַדְעַת."
— אין איבה או יריבות בין הרוצח לנרצח. ביסוס: "וְהוּא לֹא שָׂא לֹוּ מִתְמַל לְשִׁלְשָׁם."
(2) הדוגמה בפסוק ה': אדם כרת עצים ביער ואיש אקראי שעבר שם בדיוק באותו זמן נהרג על ידי שביב עץ שניתז עליו (או על ידי חלק מן הגרזן שהתפרק ונפל).
- ב. (1) המקרה: רוצח במזיד נס לעיר מקלט. התורה מצווה על זקני העיר להוציא אותו מעיר המקלט ולמסור אותו לידי גואלי דם.
- (2) העיקרון המוסרי שבדברי רמב"ן: במצבים מסוימים רחמנות יכולה להיות אכזריות / צריך להיות גבול לרחמנות על פושעים. (יתקבלו ניסוחים נוספים לעקרונות מוסריים מדברי רמב"ן).
הערה למעריך: אפשר לקבל ניסוחים שונים לעיקרון הזה כל עוד הם עקרונות מתחום המוסר.
- ג. לפי הטעם הראשון — התורה רואה את טובתו של הרוצח בשוגג. ההגליה מאפשרת לו כפרה / תיקון על גרימת המוות, כי היא גורמת לו צער כנגד הצער שהוא גרם לקרבן ולמשפחתו.
לפי הטעם השני — התורה רואה את טובתו של הרוצח בשוגג כי היא מגנה על חייו מפני גואלי הדם.
לפי הטעם השלישי — התורה רואה את טובתה של משפחת הנרצח. ההגליה מונעת מהם להיתקל ברוצח וחוסכת מהם את הכאב ועוגמת הנפש הצפויה ממפגש מסוג זה.

יחידת דיני מלחמה

- א. (1) המצב: מצור ממושך על עיר אויבת שנועד לסייע בכיבושה.
התורה מתירה: השחתת עצי סרק.
התורה אוסרת: השחתת עצי מאכל.
- (2) לפי רמב"ן, התורה אינה אוסרת השחתת עצי פרי לצורך מצור באופן גורף, אלא קובעת סדר עדיפויות: אם יש אפשרות להשתמש בעצי סרק לצורך המצור יש להשתמש קודם בהם ורק אחר כך להשתמש בעצי פרי לצורך זה.
- ב. (1) עד רדתה — עד שהעיר נכנעת ונעשית כפופה לצבא הכובש או עד שחומות העיר נופלות.
(2) ההוראה ההלכתית: יש היתר להמשיך להילחם גם בשבת.
- ג. (1) לפי רבי יוחנן אפשר להמשיל תלמיד חכם הגון לעץ פרי ותלמיד חכם שאינו הגון - לעץ סרק.
(2) האכילה מן העץ נמשלת ללימוד תורה או הלכה מן התלמיד החכם.

6. הרקע ההיסטורי לנבואת ירמיהו והקדשת ירמיהו כנביא

- א. (1) יש לציין שניים ממלכי יהודה שהודחו ואת שמות המלכים שהדיחו אותם:
- המלך יהואחז הודח בידי פרעה נכה מלך מצרים,
 - המלך יהויכין הודח בידי נבוכדנצר מלך בבל,
 - המלך צדקיהו הודח בידי נבוכדנצר מלך בבל.
- (2) שמו של המלך אליקים שונה ליהויקים, ושמו של המלך מתניה שונה לצדקיהו.
- ב. לפי הפשט ירמיהו ניבא גם לעם ישראל וגם לעמים אחרים ובמילים "נביא לגויים נתתיך" הכוונה לעמים שונים. לפי חלק מן הפרשנים, קהל היעד לנבואות ירמיהו הוא עם ישראל שמכונה בפסוק "גויים" כי הוא עובד עבודה זרה וחוטא בחטאי הגויים.
- ציטוטים המוכיחים כי עם ישראל נהג בדרכי הגויים (יש לצטט פסוק אחד):
- פרק א', פסוק ט"ז "על כל רעתם אשר עזבוני ויקטרו לא-להים אחרים".
- פרק ז' פסוק ט' "פי אם-היטיב תיטיבו את-דרכיכם ואת-מעלליכם אם-עשו מעשו מושפט בין איש ובין רעהו: וגר יתום ואלמנה לא מעשקו ודם נקי אל-תשפכו במקום הנה ואתרי אלהים אחרים לא תלכו". פרק ז', פסוקים ה'-ו' "הגנב רצח ונאף והשבע לשקר וקטר לפעל והלך אתרי אלהים אחרים אשר לא-ידעתם".
- ציטוטים המוכיחים כי נבואות ירמיהו היו מיועדות גם לגויים:
- פרק כ"ז פסוק ג' "ושלחתם אל-מלך אדום ואל מלך מואב ואל-מלך בני עמון ואל-מלך צר ואל-מלך צידון".
- פרק כ"ז פסוקים ח'- יא "והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנצר מלך בבל ואת אשר לא-יתן את-צנארו בעל מלך בבל וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא... ואתם אל-תשמעו אל-נביאיכם ואל קסמיכם ואל חלמתיכם ואל ענניכם ואל פשפיכם אשר הם אמרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל: פי שקר הם נבאים לכם למען תרחיק אתכם מעל אדמתכם והדחתיו אתכם ואתם: והגוי אשר יביא את-צנארו בעל מלך-בבל ויעבדו והנחתיו על אדמתו..."
- ג. המשל — זרע שנרקב בארץ הוא שלב הכרחי בתהליך הצמיחה. הנמשל — חורבן והרס הם שלב לקראת בנייה וגאולה.

7. ירמיהו פרק ל"ב

- א. (1) — חנמאל היה דוד / בן דוד של ירמיהו, והוא היה הבעלים של האדמה שירמיהו קנה בסמוך לכיבוש ירושלים וחורבן ירושלים.
- ברוך בן נריה היה השליח של ירמיהו לשמירת שטר הקניין. הערה למעריך: תתקבל גם התשובה: הסופר של ירמיהו שהביא קלף ודיו לכתוב שטר המכירה. (על פי "דעת מקרא").
- (2) עניינים משפטיים בנוגע למכירת קרקעות בימי ירמיהו (יש לציין שניים ולהסביר את מטרתיהם בנוגע למכירת קרקעות):
- השטר נכתב בשני עותקים.
 - אחד משני העותקים נגלל, נקשר בחוטים ונחתם בחותם שלא אפשר לקרוא את הכתוב במגילה, אלא אם כן שברו את החותמת ופתחו אותה. זה היה "ספר החתום".
 - את "ספר החתום" לא היה אפשר לזייף או לשנות, ונהגו לפתוח אותו רק במקרים יוצאים מן הכלל, כאשר התעורר ספק בנוגע לקניין.
 - העותק השני של השטר נשאר פתוח, ושימש לעיון במקרה הצורך.
 - העדים במעמד הקניין היו חותמים על שני העותקים. נוהג זה נועד לשמור על חוקיות החוזה ועל תוקפו.
 - למעשה הקניין ממונים עדים כדי לתת לו תוקף מחייב.
- ב. (1) הקושי: ירמיהו כבר ניבא על קניית בתים בארץ-ישראל בעתיד ("עוד יקנו שדות") אם כך מדוע הוא פונה אל ה' בשאלה, למה נאמר לו לקנות את השדה כשהבבלים כבר בעיר? / האם השאלה של ירמיהו ("ואתה אמרת אלי") אינה פקוק בנבואה?
- (2) אפשר ליישב את הקושי על פי אחד מן הפירושים האלה:

- הפסוקים אינם מסודרים בסדר הנכון, וירמיהו אכן התפלל מיד לאחר חתימת החוזה אבל לפני קבלת הנבואה על השדות שיקנו בעתיד בעת הגאולה. (לפי "עקדת יצחק")
- דברי ירמיהו בפסוק ט"ו היו ממששבות לבו ולא נבואה מאת ה'. אף על פי שפתרון זה בעייתי, כי אינו מתיישב עם הכתוב: "כה אמר ה'", הוא מופיע ביחידה. (לפי מצודת דוד)
- ירמיהו חשב שהציווי לקנות את השדה מבטא שינוי בתכנית האֵלֶּהית וביטול גזירת החורבן, וכשהבין שלא כך הדבר, התפלל אל ה' בניסיון לבטל את הגזירה. (לפי רד"ק)
- ג. (1) על פי המדרש, ירמיהו שינה מנוסח התפילה כי בימיו כאשר האיום הבבלי על ירושלים היה קרוב ומוחשי או כאשר עובדי עבודה זרה חיללו את בית המקדש ולא נענשו, כוחו ועצמתו של הקב"ה לא הורגשו בעולם לכן חשב שאין זה נכון לכנות אותו "נורא".
- (2) נחמיה ואנשי כנסת הגדולה החליטו לקבוע את הנוסח שבו המילה "נורא" כי בעיניהם העובדה שה' שומר על עם ישראל בגלות היא הביטוי להיותו "נורא".

8. יחזקאל פרק ל"ז

- א. (1) אפשר לראות בשתי הנבואות שני שלבים בגאולה. חזון העצמות היבשות ממחיש את התחייה הפיזית של עם ישראל בארצו, והחזון על אחדות הממלכות ממחיש את הגאולה הלאומית והרוחנית של העם בארצו. אַן החזרה לארץ ואח"כ תחיית החיים הלאומיים בארץ.
- אפשר לקבל תשובות נוספות. (ביחידת לימוד זו השאלה ממקדת למידה, אבל אין לה תשובה חד־משמעית).
- (2) המעשה הסמלי מבטא את איחוד הממלכות יהודה וישראל. המלה המנחה בפסוקים שרומזת לכך היא "אחד".
- ב. (1) על פי פירוש ר' יוסף קרא, איחוד הממלכות שעליו מתנבא יחזקאל בפסוק כ"ב יגרום להימנעות מעבודה זרה המתוארת בפסוק כ"ג.
- (2) האירועים ההיסטוריים: העמדת העגלים בדן ובבית אל בימי ירבעם, לאחר פילוג הממלכה (על פי המתואר במלכים א', י"ב).
- ג. (1) הנושא המשותף: קיבוץ הגלויות בארץ־ישראל.
- (2) הנושא המשותף: הפסקת היריבות בין ממלכת אפרים לממלכת יהודה.

פרק שלישי — עזרא ונחמיה

9. עזרא פרק ד'. פרק ה'

- א. (1) זרובבל סירב כי הוא ידע שאינם רוצים להשתתף בבנייה אלא רק לעכב אותה. אַן מפני שלא רצה לשתף בבניית בית ה' אנשים שעובדים גם עבודה זרה. אַן מפני שכורש התיר את הבניה רק ליהודים. אַן כי הכותים עבדו את ה' גם בבמות וזרובבל סרב לכך.
- (2) יש להסביר שלוש פעולות שונות שעשו דרי יהודה כדי להפריע לבנייה: פגעו במורל של ישראל, הפחידו אותם, שכרו יועצים (שתדלנים) שילכו להוציא דיבתם רעה אצל המלך הפרסי (לפי פירוש מלבי"ם).
- ב. (1) כורש אישר את הבנייה, ובימי דריוש היא התחדשה.
- (2) יש לצטט פסוק מנבואות חגי ולהסביר כיצד תוכן נבואה זו סייע להתחדשות הבנייה. אפשר לכתוב על אחת מן הנבואות האלה:
- חגי, א', ד' "הַעַת לְכֶם אֲתֶם לְשִׁבַת בְּבִתְיֶכֶם סְפוּנִים וְהַבִּית הַזֶּה תִּרְבּוּ" — קריאת דרבון לזירוז העם לעזוב את ענייניהם הפרטיים ולהתגייס להשלמת בניית בית ה'.
- חגי, א', ט'-י'... "יַעַן בֵּיתִי אֲשֶׁר-הוּא תִרְבּוּ וְאַתֶּם רְצִים אִישׁ לְבֵיתוֹ: עַל-כֵּן עָלִיכֶם פְּלֹאוֹ שָׁמַיִם מִטָּל וְהֶאֱרִץ פְּלֹאָה יְבוּלָה" — הבצורת היא עונש על אי בניית בית ה' ואיום על העם כי אם לא יחזרו לבנות אותו, הבצורת תימשך והם יסבלו רעב ומחסור.
- חגי, ב', ט' "גְּדוּל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבֵּית הַזֶּה הָאֲחֵרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן" — העלאת המורל בקרב הבונים והבטחה לשיפור מעמדו ומראהו של המקדש השני לעתיד לבוא.

הערה למעריך: אפשר לקבל גם פסוקים אחרים מנבואות חגי, אם מנמקים בצורה הגיונית את האופן שבו הנבואה המצוטטת עוודדה את התחדשות בניית בית המקדש.

10. נחמיה פרק י'. פרק י"ג

- א. (1) יש לציין שלוש מצוות משלושה תחומים שונים:
— העם התחייב להימנע מנישואי תערובת ולגרש נשים נכריות.
— העם התחייב להימנע ממסחר ביום השבת.
— לקיים מצוות שמיטת קרקעות ושמיטת כספים.
(2) המטרה המשותפת לכל ההתחייבויות הכתובות בפסוקים אלה היא לחזק את מעמדו של בית המקדש.
- ב. (1) יש לכתוב דוגמה אחת לפעולה של נחמיה בנוגע לכל אחת מן ההפרות:
— הפרת ההתחייבות להימנע מנישואי תערובת: אילץ אותם לגרש נשים נוכריות וילדים שנולדו מהן, הוכיח את העם, רב עם החוטאים.
— הפרת ההתחייבות לשמור שבת: סגירת שערי העיר, הפחדת הסוחרים כדי שלא יבואו לסחור בשבת, תוכחה למנהיגי הציבור.
(2) נחמיה היה מנהיג שלא פחד גם מאנשים חזקים ובעלי מעמד, הוא היה מחובר לעבר היהודי והשתמש באזכורים היסטוריים כדי לאיים על העם וגם כדי להשיב אותו למוטב. לא פחד להשתמש גם באמצעים פיזיים כשהיה משוכנע שזה יעזור לקידום מטרתו.
הערה למעריך: אפשר לקבל תשובות נוספות המתאימות לכתוב.

פרק רביעי — שאלת נושא (10 נקודות)

11. א. יש לכתוב סיבה אחת לחורבן מן התחום שבין אדם לחברו וסיבה אחת מן התחום שבין אדם לה' ולבסס כל אחת מן הסיבות על ציטוט מכל אחד מן הפרקים.
סיבות לחורבן מן התחום שבין אדם לחברו:
רצח/שפיכות דמים, עוולות חברתיות, ניאוף, שבועת שווא.
ביסוס: " אם עשו מעשו משפט בין איש ובין רעהו; גר יתום ואלמנה לא תעשקו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה... הגנב רצח ונאף והשבע לשקר וקטר לבעל נהלף, אחריו אלהים אחרים אשר לא ידעתם..." (ירמיה, פרק ז', פסוקים ה'-ט').
סיבות לחורבן מן התחום שבין אדם לה':
עבודה זרה / עבודה לבעל / עבודת כוכבים / עבודה בבמות / הליכה אחרי אלוהים אחרים.
ביסוס: " ואחרי אלהים אחרים לא תלכו לרע לכם" (ירמיה, פרק ז', פסוק ו')
"על כל־רעת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה... וַיִּשְׁמְעוּ וַיִּשְׁקוּצֵיהֶם בְּבֵית אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִי עַל־יְרֵמְיָאוּ; וַיִּבְנוּ אֶת־בָּמֹת הַבַּעַל אֲשֶׁר בְּגֵיא בְּנֵי־הַנֶּגֶם לְהַעֲבִיר אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם לַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־צוֹיִתִים וְלֹא עָלְתָה עַל־לְבָבִי לַעֲשׂוֹת הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת־לְמַעַן הִסְטִי אֶת־יְהוּדָה" (ירמיה, פרק ל"ב, פסוקים ל"ב-ל"ה).
ב. — התשובה חייבת לכלול שימוש בשלושה מקורות.
— התשובה חייבת לכלול התייחסות גם לחיי היחיד וגם למנהיגות.
מצוות שאפשר להתייחס אליהן בתשובה: שמיטת כספים, שמיטת קרקעות, צדקה, החובה לשחרר עבדים בשנת היובל, החובה לתת לעבדים מענק שחרור כדי לסייע בשיקומם ולמנוע מהם לשוב לחיי עוני או לחיי פשע. הגנה על חיי אדם, הענשת אדם שפגע בחייו או בביטחונו של אדם אחר.
איסורים שאפשר להתייחס אליהם בתשובה: האיסור להלין שכר, האיסור לנצל עובד גם אם הוא עני וחלש, האיסור להלוות בריבית (ליהודים), האיסור להחזיק עבדים עבריים יותר משש שנים, האיסור לפגוע בכבודו וברכושו של עני. המוסדות שיכולים להיות כלולים בתשובה: בית דין מקומי, בית דין ארצי, הנהגה הלכתית, הנהגה דתית, סנהדרין, זקנים, כוהנים, שופטים, ערי מקלט.